

Spis treści

Autorzy	7
Wykaz skrótów	9
Wstęp	21

Część I. Fizjologia ludzkiej laktacji

Karmienie piersią w ujęciu historycznym	25
<i>Barbara Baranowska</i>	
Okres prehistoryczny	25
Starożytność	25
Średniowiecze	26
Czasy nowożytne i współczesne	27
Wierzenia i przesady związane z karmieniem piersią	28
Kontakty seksualne w okresie karmienia piersią	28
Nieplodność laktacyjna	29
Podsumowanie	29
Promocja karmienia piersią	31
<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Beata Szyber, Agnieszka Pietkiewicz</i>	
Zarys historyczny	31
Kalendarium wydarzeń	32
Omówienie najważniejszych dokumentów dotyczących karmienia piersią	33
Kodeks Marketingu Produktów Zastępujących Mleko Kobiece	33
Ochrona, propagowanie i wspieranie karmienia piersią. Szczególna rola opieki okołoporodowej	33
Deklaracja Innocenti	33
Obecne działania na rzecz karmienia piersią – świat	34
Globalna strategia żywienia niemowląt i małych dzieci	34
Amerykańska Akademia Pediatrii: Stanowisko w sprawie karmienia piersią, 2005	34
Amerykańska Akademia Pediatrii: stanowisko w sprawie karmienia piersią, 2012	35
Europejskie Towarzystwo Gastroenterologii, Hepatologii i Żywienia Dzieci (ESPGHAN)	35
Obecne działania na rzecz karmienia piersią – Europa	35
Ochrona, propagowanie i wspieranie karmienia piersią w Europie: wzorzec działania	35
Standardy postępowania dla Unii Europejskiej	35

Dyrektywa Komisji Europejskiej 2006/141/WE z 22 grudnia 2006 r. w sprawie preparatów do początkowego żywienia niemowląt i preparatów do dalszego żywienia niemowląt oraz zmieniająca dyrektywę 1999/21/WE	35
---	----

Promocja karmienia naturalnego w Polsce	36
---	----

Korzyści wynikające z karmienia piersią	41
<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Agnieszka Pietkiewicz</i>	

Wprowadzenie	41
Zdrowie matki i dziecka	41
Efekt dawki	41
Wyłącznie karmienie piersią	42
Wpływ karmienia piersią na zdrowie matki	42
Nieplodność laktacyjna jako etap cyklu rozrodczego kobiety	43
Rozwój poznawczy dziecka	44
Znaczenie karmienia piersią dla rozwoju emocjonalnego	44
Spoleczne korzyści wynikające z karmienia piersią	45
Uwagi dla doradcy laktacyjnego	45

Pokarm kobiecy – skład i funkcja	47
<i>Aleksandra Banaszkiewicz</i>	

Wprowadzenie	47
Białko	47
Enzymy	47
Tłuszcze	48
Cholesterol	48
Węglowodany	48
Czynniki bioaktywne	48
Witaminy	49
Składniki mineralne i makroelementy	49
Woda	50
Mikroflora jelitowa	50
Zmienność pokarmu	51
Faza karmienia	51
Czas trwania ciąży	51
Okres laktacji	51
Dieta matki	52
Zmienność stężenia tłuszczów	52
Programowanie żywieniowe	52

Anatomia gruczołu piersiowego	55
<i>Monika Żukowska-Rubik</i>	
Wprowadzenie	55
Budowa szczegółowa	56
Naczynia i nerwy gruczołu piersiowego	58
Etapy rozwoju gruczołu piersiowego	58
Okres płodowy	58
Okres pokwitania	58
Ciąża	59
Inwolucja polaktacyjna	59
Inwolucja pomenopauzalna	59
Regulacja procesu wytwarzania pokarmu	61
<i>Ewa Ślizień-Kuczapska, Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	61
Laktogeneza	61
I etap laktogenezy	61
II etap laktogenezy	62
Laktacja	66
Odruch oksytocynowy (wypływu pokarmu)	66
Mechanizm autokryny (inhibitor laktacji)	67
Inwolucja	67
Podsumowanie	67
Sztuka karmienia piersią	69
<i>Monika Żukowska-Rubik, Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	69
Technika karmienia	69
Prawidłowa pozycja matki i dziecka	69
Sposób podania piersi	69
Podstawowe pozycje do karmienia	70
Sposoby przystawiania dziecka do piersi	71
Asymetryczny sposób przystawiania	71
Tradycyjny sposób przystawiania	72
Czas karmienia	72
Mechanizm ssania	72
Prawidłowe uchwycenie piersi	72
Nieprawidłowe uchwycenie piersi	73
Podstawowe odruchy	73
Ssanie	74
Wskaźniki pobierania pokarmu	75
Ocena efektywności karmienia	75
Przyczyny zaburzeń mechanizmu ssania	75
Podsumowanie	76
Zasady postępowania w czasie laktacji	77
<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Joanna Żołnowska</i>	
Wprowadzenie	77
Okres wyłącznego karmienia (0.–6. mż.)	77
Okres żywienia uzupełniającego	78

Długość karmienia piersią	78
Standard postępowania w pierwszych 2 godzinach po porodzie – rozpoczęcie karmienia	79
Standard postępowania w pierwszych 4–6 tygodniach – stabilizowanie się laktacji	79
Standard postępowania do końca 6. miesiąca laktacji – laktacja ustabilizowana	81
Standard postępowania od 7. miesiąca do końca laktacji – okres żywienia uzupełniającego	81
Monitorowanie przebiegu karmienia	85
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	85
Wskaźniki skutecznego karmienia (WSK)	85
Uwagi techniczne dotyczące ważenia	86
Ocena wyniku ważenia	87
Profilaktyka – wizyty kontrolne i kontakt z matką	88
Profilaktyka – edukacja matek	88
Odciąganie i przechowywanie mleka kobiecego. Wybór metody dokarmiania	91
<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Kinga Osuch</i>	
Wprowadzenie	91
Wskazania do odciągania pokarmu	91
Jak często i jak długo odciągać pokarm w zależności od sytuacji?	91
Zapoczątkowanie laktacji, gdy dziecko od początku nie ssi piersi	91
Stymulacja laktacji w przypadku produkcji niezaspokajającej potrzeb dziecka	92
Potrzeba uzyskania pokarmu (kiedy laktacja jest na poziomie potrzeb dziecka)	92
Decyzja o podjęciu współpracy z placówką banku mleka kobiecego	92
Odbarczenie piersi	92
Sprowokowanie wypływu mleka	92
Sposoby odciągania pokarmu	93
Odciąganie ręczne	93
Odciąganie za pomocą laktatora ręcznego	93
Odciąganie za pomocą laktatora bateryjno-sieciowego	94
Odciąganie za pomocą laktatora elektrycznego klasy szpitalnej	94
Co ułatwia skuteczne odciąganie pokarmu?	95
Zasady higieny przy stosowaniu laktatora	95
Przechowywanie pokarmu kobiecego	95
Pojemniki	96
Przechowywanie	96
Wykorzystanie pokarmu	96
Transport mleka kobiecego	97
Metody dokarmiania dzieci karmionych piersią	97
Stan ogólny dziecka	98
Wiek dziecka	98

Typ zaburzeń ssania	98
Długość trwania i liczba zaplanowanych suplementacji	98
Stosowanie butelek i smoczków – stan wiedzy	100
Stosowanie metod dokarmiania a długość karmienia piersią	100
Sposób karmienia	102
Smoczek uspokajacz	103
Podsumowanie	103
Odżywianie kobiet karmiących piersią	105
<i>Anna Durka</i>	
Wprowadzenie	105
Tłuszcze	105
Białko	105
Węglowodany	105
Składniki mineralne	106
Witaminy	106
Alternatywne sposoby odżywiania	108
Diety pseudoeliminacyjne i eliminacyjne	109
Farmakokinetyka leków w laktacji	111
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	111
Zasady ogólne	111
Właściwości leków	111
Dawka	111
Biodostępność u matki	111
Okres półtrwania ($T_{1/2}$)	111
Wiązanie leków z białkami	112
Dystrybucja leków (teoria kompartmentów)	112
Jonizacja leków	113
Rozpuszczalność w tłuszczach	113
Masa cząsteczkowa	113
Biodostępność u dziecka	113
<i>Milk/plasma ratio</i>	113
Wnioski dla lekarza praktyka	114
Zasady podawania leków karmiącym matkom	114
Jak zakończyć karmienie?	115
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	115
Samodzielna decyzja dziecka	115
Decyzja matki	115
Uczucia matki	116
Uczucia dziecka	116
Sposób odstawiania	117
Odstawienie częściowe	117
Odstawienie nagłe	117
Odstawianie planowane	117
Praktyczne rady	117

Obserwacja piersi i zalecenia laktacyjne	118
Obserwacja dziecka	118
Nagroda	118
Podsumowanie	119

Część II. Sztuka udzielania porad laktacyjnych

Umiejętności interpersonalne doradcy laktacyjnego	123
--	------------

Agnieszka Pietkiewicz

Wprowadzenie	123
Umiejętności w zakresie komunikacji	123
Odpowiednia komunikacja niewerbalna	123
Okazywanie zainteresowania za pomocą gestów i słów	124
Otwarte pytania	124
Parafrazowanie	124
Empatia – okazywanie zrozumienia dla uczuć matki	124
Unikanie słów zawierających ocenę	124

Umiejętności ułatwiające budowanie poczucia kompetencji i udzielanie wsparcia	125
--	------------

Akceptacja uczuć i poglądów matki	125
---	-----

Wskazywanie mocnych stron	125
---------------------------------	-----

Adekwatne informowanie – jasny język, istotne informacje	126
--	-----

Zachęcanie do zmian – stosuj propozycje zamiast poleceń	126
---	-----

Skuteczność działań – szanse i bariery	127
--	-----

Jak zadbać o siebie?	127
----------------------------	-----

Standard porady laktacyjnej	129
--	------------

Monika Żukowska-Rubik, Magdalena Nehring-Gugulska

Wprowadzenie	129
--------------------	-----

Jak rozpoznać problem?	130
------------------------------	-----

Wywiad	130
--------------	-----

Obserwacja matki (ocena stanu ogólnego i psychicznego)	131
--	-----

Badanie piersi	132
----------------------	-----

Obserwacja i badanie dziecka	133
------------------------------------	-----

Ocena funkcji ssania	136
----------------------------	-----

Obserwacja aktu karmienia	137
---------------------------------	-----

Badania dodatkowe i konsultacje	139
---------------------------------------	-----

Czas na rozpoznanie	139
---------------------------	-----

Jak rozmawiać o problemie?	139
----------------------------------	-----

Elementy rozmowy z matką	139
--------------------------------	-----

Sztuka udzielania porad	140
-------------------------------	-----

Czas trwania porady laktacyjnej	140
---------------------------------------	-----

Wyposażenie gabinetu poradni laktacyjnej	140
--	-----

Współpraca	141
------------------	-----

Odpłatność	141
------------------	-----

Prowadzenie dokumentacji	141
--------------------------------	-----

Sposoby dokumentowania wywiadu i obserwacji	141
---	-----

Poradnictwo laktacyjne	147
<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Monika Żukowska-Rubik</i>	
Wprowadzenie	147
Certyfikaty	150
Konsultant Laktacyjny IBCLC	150
Certyfikowany Doradca Laktacyjny	152
Standard opieki okołoporodowej w zakresie karmienia piersią	155
<i>Joanna Żołnowska</i>	
Wprowadzenie	155
Karmienie piersią – jednym z celów	155
Kluczowe zapisy	155
Wdrożenie	156
Pierwsze kroki	157
Opieka przedporodowa	157
Kolejne kroki	157
Poród	158
Opieka poporodowa w warunkach domowych	160
Monitoring	161
Podsumowanie	161
Prawa matki i dziecka związane z karmieniem piersią. Wybrane zagadnienia.	165
<i>Beata Szyber</i>	
Wprowadzenie	165
Urlopy i przerwy w pracy	166

Część III. Problemy laktacyjne matki

Warianty anatomiczne brodawek piersiowych	171
<i>Monika Żukowska-Rubik</i>	
Wprowadzenie	171
Rozpoznawanie rodzaju brodawki	171
Czynniki wpływające na przystawienie dziecka do piersi	172
Postępowanie	172
Wspieranie matki	172
Zwiększanie elastyczności brodawki i otoczki	173
Dobranie odpowiedniej techniki karmienia	173
Karmienie dziecka	173
Monitorowanie	174
Trudne brodawki w okresie ciąży	174
Brodawki długie lub szerokie	174
Bolesność brodawek	177
<i>Monika Żukowska-Rubik</i>	
Wprowadzenie	177
Bolesność fizjologiczna	179
Bolesność wczesna	179
Bolesność w późniejszym okresie laktacji	179
Uszkodzenia brodawek	179

Rodzaje urazów brodawki wg Woolridge'a	179
Przyczyny bolesności i uszkodzeń	181
Rozpoznanie	181
Leczenie uszkodzeń	182
Choroby	183
Zakażenia bakteryjne ran brodawek	183
Liszajec zakaźny	184
Grzybica	185
Zakażenia wirusowe	188
Wirus opryszczki pospolitej	188
Wirus ospy wietrznej i półpaśca	188
Choroby dermatologiczne	188
Wyprysk kontaktowy (<i>eczema</i>)	188
Atopowe zapalenie skóry	189
Łuszczyca	189
Łojotokowe zapalenie skóry	189
Choroba Pageta	189
Problemy naczyniowe	190
Blednięcie brodawki	190
Objaw Raynauda	190
Problemy związane z bolesnością brodawek	191
Różnicowanie bolesności brodawek	191
Różnicowanie bólu brodawki w zależności od rodzaju zmian	191
Zastosowanie kapturków podczas karmienia piersią	195
<i>Monika Żukowska-Rubik</i>	
Podstawowe zastosowania nakładek	195
Prawidłowe ssanie przez kapturek	195
Korzyści	196
Ryzyko	196
Sposób dobierania kapturka	196
Jak korzystać z kapturka	196
Podsumowanie	197
Głęboki ból piersi	199
<i>Monika Żukowska-Rubik, Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	199
Ból jako objaw	199
Co powoduje ból w gruczole piersiowym?	199
Co należy wziąć pod uwagę, zbierając wywiad	199
Przyczyny głębokiego bólu piersi	200
Problemy częstsze w czasie pierwszych 6 tygodni po porodzie	200
Problemy, które mogą wystąpić w każdym okresie laktacji	200
Rozpoznanie	201
Zaburzenia przepływu pokarmu	203
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Wprowadzenie	203

Nawał (przepelnienie)	203	Zmiany chorobowe gruczołu piersiowego. Ropień piersi	223
Definicja	203	<i>Monika Nagadowska, Katarzyna Raczek-Pakuła</i>	
Etiopatogeneza	203	Wprowadzenie	223
Rozpoznanie	203	Zmiany chorobowe piersi związane z laktacją	223
Różnicowanie	204	Zapalenie, ropień piersi	223
Postępowanie terapeutyczne	204	Galactocele	227
Rokowanie	205	Zmiany chorobowe piersi występujące poza	
Obrzęk piersi i zastój pokarmu	205	okresem laktacji	227
Etiopatogeneza	205	Rozstrzenie przewodów (<i>ductectasiae</i>) i zapalenie	
Epidemiologia	205	okołoprzewodowe	227
Rozpoznanie	205	Przetoka sutkowa	227
Różnicowanie	206	Zabiegi chirurgiczne w obrębie gruczołu piersiowego	
Zalecenia laktacyjne	206	a laktacja	229
Niefarmakologiczne metody łagodzenia objawów	207	<i>Monika Nagadowska, Katarzyna Raczek-Pakuła</i>	
Rokowanie	208	Wprowadzenie	229
Zapobieganie	208	Zabiegi diagnostyczne	229
Zatkanie przewodu mlecznego/wyprowadzającego	208	Biopsje przezskórne	229
Etiopatogeneza	208	Otwarte biopsje chirurgiczne	230
Epidemiologia	209	Zabiegi terapeutyczne	230
Rozpoznanie	209	Zabiegi chirurgii estetycznej	230
Różnicowanie	209	Zabiegi w obrębie brodawek	230
Zalecenia laktacyjne	210	Zabiegi powiększania piersi	231
Postępowanie	210	Zabiegi zmniejszające gruczoł piersiowy	232
Rokowanie	211	Zabiegi rekonstrukcyjne piersi	232
Zapalenie piersi	213	Wytyczne dla doradcy laktacyjnego badającego	
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>		pacjentkę z blizną po zabiegu chirurgicznym piersi	232
Wprowadzenie	213	Profilaktyka raka piersi	235
Definicja	213	<i>Monika Nagadowska</i>	
Epidemiologia	213	Wprowadzenie	235
Etiopatogeneza	213	Płeć i wiek	235
Czynniki chorobotwórcze	214	Czynniki socjoekonomiczne	236
Rozpoznanie	214	Czynniki reprodukcyjne	236
Badanie piersi	214	Wiek pokwitania	236
Ocena stanu matki	214	Wiek przekwitania	236
Badania laboratoryjne	214	Wiek, w jakim nastąpił pierwszy poród	236
Podział laboratoryjny wg Thomsena	215	Laktacja	236
Podział kliniczny	216	Hormony endogenne	237
Różnicowanie	216	Leki hormonalne	237
Postępowanie	216	Wywiad rodzinny	238
Leczenie	217	Genetycznie uwarunkowane wystąpienie raka piersi	238
Rokowanie	220	Nosicielstwo mutacji a ryzyko zachorowania	238
Zapobieganie zapaleniu piersi	220	Rak piersi w wywiadzie	239
Powikłania zapalenia piersi	220	Choroby proliferacyjne piersi w wywiadzie	239
Zmniejszenie produkcji pokarmu	220	Środowiskowe czynniki ryzyka zachorowania	239
Nawrót zapalenia	220	Czynniki dietetyczne	239
Ropień	221	Alkohol	239
Rokowanie	221	Aktywność fizyczna	239
		Inne czynniki środowiskowe	240

Prewencja	240	Uszkodzenie rdzenia kręgowego	259
Chemoprewencja	240	Niedowidzenie i niedosłyszenie a karmienie piersią	259
Zmiana bądź modyfikacja czynników środowiskowych	240	Konieczność hospitalizacji	260
Zabiegi chirurgiczne zmniejszające ryzyko zachorowania	240	Hospitalizacja nagła z powodów niechirurgicznych	260
Metody wykrywania tzw. wczesnego raka piersi	241	Hospitalizacja planowana z powodów chirurgicznych lub niechirurgicznych	260
Powikłania ciąży i porodu	245	Przyjęcie chirurgiczne	260
<i>Ewa Ślizień-Kuczapska</i>		Pozorny i rzeczywisty niedobór pokarmu	263
Wprowadzenie	245	<i>Magdalena Nehring-Gugulska, Monika Żukowska-Rubik</i>	
Stany nagłe	245	Wprowadzenie	263
Rozwiązanie cięciem cesarskim	245	Rozpoczęcie wywiadu	263
Rodzaje znieczulenia do cięcia cesarskiego	246	Badanie i obserwacja	264
Powikłania porodu i połogu a laktacja	248	Pozorny niedobór pokarmu	264
Nacięcie krocza	248	Przyczyny	264
Powikłania III okresu porodu	248	Rozpoznanie	265
Zatrzymanie resztek po porodzie	249	Różnicowanie	265
Zakrzepica żylna w połogu	249	Postępowanie terapeutyczne – niefarmakologiczne	265
Zakażenia poporodowe	249	Postępowanie farmakologiczne	265
Podsumowanie	250	Kontrola	266
Choroby przewlekłe matki	251	Rokowanie	266
<i>Ewa Ślizień-Kuczapska</i>		Zapobieganie	266
Wprowadzenie	251	Rzeczywisty niedobór pokarmu	266
Zaburzenia przysadkowe oraz podwzgórzowo-przysadkowe	251	Opóźnienie laktogenezy II	266
Zespół Sheehana	251	Czynniki przedgruczołowe	267
Hiperprolaktynemia	252	Czynniki gruczołowe	268
Zespół Chiariego i Frommela	252	Czynniki zagruzołowe	269
Zespół Forbesa i Albrighta	252	Objawy wskazujące na rzeczywisty niedobór pokarmu	270
Zespół del Castillo	252	Objawy wskazujące na nieodwracalny niedobór	270
Mlekokotk	252	Rozpoznanie	270
Ostry zespół braku pokarmu w piersiach	253	Różnicowanie	270
Zaburzenia endokrynologiczne ze strony innych gruczołów	253	Postępowanie terapeutyczne – niefarmakologiczne	270
Cukrzyca	253	Postępowanie terapeutyczne – leki	271
Choroby tarczycy	254	Monitorowanie	272
Wybrane choroby współistniejące z karmieniem	256	Niedobór nieodwracalny	272
Padaczka	256	Rokowanie	272
Osteoporoza	256	Zapobieganie niedoborowi pokarmu	272
Nadciśnienie tętnicze	257	Stosowanie leków a karmienie piersią	275
Astma	257	<i>Barbara Królak-Olejnik, Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Neuropatie związane z karmieniem piersią	257	Podjęcie decyzji	275
Choroby o podłożu autoimmunologicznym	258	Wybrane stany kliniczne wymagające farmakoterapii	276
Toczeń rumieniowaty układowy	258	Ból i gorączka	276
Stwardnienie rozsiane	258	Kaszel	276
Reumatoidalne zapalenie stawów. Gościec przewlekły postępujący	258	Uczulenie	276
Myasthenia gravis	258	Stany zapalne	276
Stany upośledzonej aktywności	259	Dolegliwości gastryczne	277
Fibromialgia	259	Nadciśnienie i zaburzenia rytmu serca	277
		Leczenie moczo-pędné	277

Choroby endokrynologiczne	277	Zioła hamujące laktację	299
Zapalenie żył	277	Substraty ziołowe stosowane miejscowo	300
Leczenie przeciwdrgawkowe	277	Zioła przyjmowane przez kobiety karmiące w celach lecniczych z innych przyczyn niż wspomaganie lub hamowanie laktacji	300
Zaburzenia psychiczne	277	Podsumowanie	302
Szczepienia	279	Problemy psychologiczne w okresie okołoporodowym	303
Preparaty radioaktywne	279	<i>Agnieszka Pietkiewicz</i>	
Leki hamujące i pobudzające wydzielanie pokarmu	279	Wprowadzenie	303
Leki/substancje przeciwwskazane podczas karmienia piersią	279	Przedwczesny poród	303
Postępowanie doradcy laktacyjnego w konkretnych sytuacjach klinicznych	280	Charakterystyka doświadczanych trudności	303
Sytuacja I	280	Młode matki	304
Sytuacja II	280	Młode matki a karmienie piersią	305
Sytuacja III	281	Ofiary przemocy	305
Stosowanie używek a laktacja	283	Nietypowe objawy podczas karmienia piersią u ofiar przemocy	306
<i>Magdalena Nehring-Gugulska</i>		Poporodowe zaburzenia emocjonalne	306
Wprowadzenie	283	<i>Baby blues</i>	306
Używkii	283	Depresja poporodowa	306
Alkohol	283	Zespół stresu pourazowego	307
Kofeina	284	Psychoza poporodowa	308
Teobromina	284	Działania doradcy laktacyjnego w sytuacji zaburzeń	308
Narkotyki i środki odurzające	284	Relaktacja i laktacja indukowana	311
Palenie tytoniu	284	<i>Agnieszka Pietkiewicz</i>	
Palenie czynne	284	Wprowadzenie	311
Palenie bierne	286	Program odbudowy produkcji pokarmu – najważniejsze rekomendacje	311
Co można doradzić w poradni laktacyjnej?	287	Mechanizmy warunkujące proces relaktacji	311
Zanieczyszczenia w pokarmie kobiecym	289	Czynniki wpływające na efektywność procesu relaktacji	312
<i>Monika Żukowska-Rubik</i>		Inicjowanie wydzielania prolaktyny i oksytocyny	314
Podstawowe pojęcia toksykologiczne	289	Ssanie przez dziecko	314
Przenikanie substancji chemicznych do organizmu człowieka	289	Odciąganie	314
Zanieczyszczenia środowiskowe wykrywane w pokarmie kobiecym	290	Kontakt „skóra do skóry”	314
Pestycydy, dioksyny, PCB, PBB	290	Suplementacja	314
Rozpuszczalniki	291	Środki mlekopędne	315
Metale ciężkie	291	Metoklopramid	315
Azotany	292	Domperidon	316
Silikon	292	Planowanie procesu indukowania pokarmu – informacje dodatkowe	316
Mykotoksyny	292	Skuteczność procesu relaktacji i laktacji indukowanej	316
Obserwacje i tendencje	292		
Narażenie w miejscu pracy	293		
Monitoring w miejscu pracy	293		
Sposoby zminimalizowania narażenia matki i dziecka na zanieczyszczenia – zalecenia dla kobiet karmiących	293		
Podsumowanie	294		
Zioła i ich zastosowanie w czasie laktacji	297		
<i>Magdalena Babczyńska-Gratzke</i>			
Wprowadzenie	297		
Zioła mlekopędne	297		
		Część IV. Karmienie piersią a problemy zdrowotne dziecka	
		Rozwój dziecka a karmienie piersią	321
		<i>Beata Szyber</i>	
		Anatomia i najczęstsze wady twarzoczaszki	327
		<i>Irena Bołtrusko</i>	
		Elementy anatomii głowy i szyi	327
		Kości części twarzowej czaszki	327

Nerwy czaszkowe	327	Podcięcie krótkiego wędzidelka języka	344
Mięśnie	328	Rozpoznanie czynnościowo istotnego krótkiego wędzidelka języka u noworodka	345
Jama ustna	328	Problemy z karmieniem	347
Gardło	329	<i>Monika Żukowska-Rubik, Magdalena Nehring-Gugulska</i>	
Struktury anatomiczne jamy ustnej niezbędne w procesie pobierania pokarmu	329	Wprowadzenie	347
Wargi	329	Jak wygląda prawidłowe karmienie?	347
Policzki	329	Najczęstsze problemy z karmieniem	347
Szczęka i żuchwa	329	Mała aktywność dziecka	347
Język	330	Niepokój, drażliwość	347
Podniebienie	330	Odmowa ssania, niechęć do piersi	347
Jama nosowa	330	Hiperaktywny wypływ mleka	347
Wady twarzoczaszki	330	Rozpraszenie	347
Rozszczep wargi	330	Przyczyny problemów z karmieniem	348
Rozszczep podniebienia	331	Nieprawidłowa technika	348
Odmiany wysklepienia podniebienia (szerokie płaskie, wydłużone wysokie – tzw. gotyckie)	331	Problem po stronie matki	348
Nieprawidłowości żuchwy – cofnięta żuchwa, mała żuchwa	332	Problem po stronie dziecka	348
Krótkie wędzidelko języka	332	Czynniki emocjonalne	348
Krótkie wędzidelko wargi górnej	333	Konsekwencje problemów z karmieniem	348
Funkcja ssania i jej zaburzenia. Wspomaganie wczesnych umiejętności oralnych	335	Rozpoznanie	348
<i>Paulina Stobnicka-Stolarska</i>		Jak pomóc w problemach z karmieniem?	349
Wprowadzenie	335	Udzielić matce wsparcia	349
Charakterystyczne cechy aparatu orofacialnego noworodka	335	Pamiętać o uniwersalnych zasadach	349
Odruchy oralne istotne dla procesu pobierania pokarmu przez noworodka i niemowlę	336	Dobranie zaleceń szczegółowych	350
Odruchy adaptacyjne	336	Matczyny i dziecięcy zespół nadprodukcji pokarmu	353
Odruchy obronne	337	<i>Monika Żukowska-Rubik</i>	
Zaburzenia reakcji odruchowych i napięcia mięśniowego	337	Wprowadzenie	353
Fizjologia funkcji ssania, polykania i oddychania	337	Przyczyny	353
Koordinacja triady ssanie–polykanie–oddychanie	338	Objawy	353
Zaburzenia koordynacji triady ssanie–polykanie–oddychanie	338	U dziecka	353
Patologie w obrębie jamy ustnej oraz twarzoczaszki i wspomaganie rehabilitacyjne	339	U matki	353
Żuchwa	339	Postępowanie	353
Podniebienie twarde	340	Postępowanie farmakologiczne	354
Podniebienie miękkie	340	Zaburzenia wzrastania	355
Policzki	340	<i>Katarzyna Raczek-Pakuła</i>	
Wargi	340	Wprowadzenie	355
Język	341	Określenia	355
Porażenie nerwu twarzowego	342	Parametry rozwoju	355
Podsumowanie	342	Przyczyny niedostatecznego zwiększenia się masy ciała w 1.–3. miesiącu życia	357
Krótkie wędzidelko języka jedną z przyczyn trudności w karmieniu piersią	343	Czynniki związane z dzieckiem	357
<i>Tomasz Sioda</i>		Czynniki związane z matką	357
Wskazania do podcięcia wędzidelka języka	343	Porada laktacyjna	357
		Wywiad	357
		Badanie piersi matki	358
		Badanie dziecka	358
		Obserwacja karmienia	358
		Badania dodatkowe	359

Postępowanie terapeutyczne	359	Kiedy i dlaczego rozpoczynać żywienie enteralne wcześniaka?	382
Uwagi ogólne	359	Uzasadnienie naukowe dla karmienia piersią noworodka urodzonego przedwcześnie	382
Zasady szczegółowe	359	Protokoły żywienia wcześniaków	382
Karmienie piersią w wybranych stanach patologii noworodka donoszonego i niemowlęcia	363	Prawidłowe postępowanie w laktacji po porodzie przedwczesnym	382
<i>Barbara Królak-Olejniki</i>		Elementy opieki poporodowej ułatwiające karmienie piersią po porodzie przedwczesnym	382
Hiperbilirubinemia	363	Pielęgnacja metodą kangura	383
Uraz okołoporodowy	366	Pozycje do karmienia piersią wcześniaka	383
Zamartwica okołoporodowa	367	Wprowadzenie pełnego karmienia piersią – podsumowanie	384
Uszkodzenia OUN	367	Planowanie wypisu i postępowania po wypisie ze szpitala	384
Wrodzone choroby metaboliczne	367	Warunki przechowywania mleka kobiecego dla wcześniaków	384
Fenyloketonuria	367	Użycie przechowywanego odcigniętego mleka dla wcześniaków	385
Galaktozemia	368	Karmienie piersią bliźniąt i wieloraczków	387
Mukowiscydoza	368	<i>Anna Oslislo, Barbara Królak-Olejniki</i>	
Wady genetyczne	368	Wprowadzenie	387
Wady wrodzone twarzoczaszki	369	Czynniki ryzyka związane z ciążą i porodem mnogim	387
Refluks żołądkowo-jelitowy, wiotki wpust	370	Czynniki ryzyka ze strony matki	387
Infekcje	370	Czynniki ryzyka dotyczące noworodków	387
Zespół nagłej śmierci niemowląt	370	Wpływ ciąży i porodu mnogiego na zapoczątkowanie karmienia piersią	388
Matczyne przeciwwskazania do karmienia piersią	373	Zapoczątkowanie karmienia piersią – postępowanie w okresie poporodowym	388
<i>Barbara Królak-Olejniki</i>		Utrzymanie karmienia piersią	389
Wprowadzenie	373	Organizacja karmienia wieloraczków – rola doradcy laktacyjnego	389
Przeciwwskazania matczyne do karmienia piersią	373	Postępowanie w przypadku trudności w karmieniu piersią	390
Stany, które nie stanowią przeciwwskazania do karmienia piersią	373	Poradnictwo laktacyjne po porodzie mnogim	390
Czasowe przeciwwskazania do karmienia piersią	373	Karmienie piersią niemowląt i dzieci starszych z porodu mnogiego	391
Zakażenia bakteryjne	373	Rola doradcy laktacyjnego	391
Zakażenia wirusowe	375	Podawanie witamin i żelaza	391
Przeciwwskazania do karmienia piersią ze strony dziecka	377	Wprowadzanie pokarmów stałych	391
<i>Barbara Królak-Olejniki</i>		Odstawianie od piersi	391
Wprowadzenie	377	Problemy gastroenterologiczne niemowląt	393
Przeciwwskazania do karmienia piersią ze strony dziecka	377	<i>Aleksandra Banaszkiewicz, Marcin Dziekiewicz</i>	
Czasowe utrudnienia w karmieniu piersią ze strony dziecka	377	Refluks żołądkowo-przelykowy	393
Wcześnieactwo a karmienie piersią	379	Definicja	393
<i>Anna Oslislo, Barbara Królak-Olejniki</i>		Przyczyny	393
Wprowadzenie	379	Objawy	393
Definicje	379	Wykonywane badania	393
Rekomendacje dotyczące żywienia wcześniaków	379	Postępowanie	394
Potrzeby żywieniowe noworodka urodzonego przedwcześnie	380	Rokowanie	394
Zalety mleka matki wcześniaka	380	Problemy z oddawaniem stolca	394
Składniki mleka matki wcześniaka	380		
Uwagi dotyczące suplementacji karmionych naturalnie wcześniaków	380		
Zależność procesów ssania, polykania oraz koordynacji oddechowej od stopnia dojrzałości noworodka	381		
Podstawowe informacje potrzebne do oceny ssania	381		

Biegunka	394	Charakterystyka wybranych alergenów pokarmowych	403
Dyschezja	396	Alergeny pochodzenia zwierzęcego	403
Zaparcie	396	Alergeny pochodzenia roślinnego	403
Żółtaczka	397	Diagnostyka alergii pokarmowej	403
Krew w stolcu	397	Wywiad	404
Definicja	397	Badanie fizykalne	404
Przyczyny	397	Testy skórne	404
Objawy	397	Objawy kliniczne	405
Postępowanie	397	Zespoły objawów klinicznych ze strony przewodu pokarmowego w przebiegu alergii pokarmowej	405
Kolka niemowlęca	398	Enteropatia w przebiegu nietolerancji białek pokarmowych	405
Definicja	398	Objawy ze strony układu oddechowego występujące w przebiegu alergii pokarmowej	406
Przyczyny	398	Objawy skórne w przebiegu alergii pokarmowej	406
Objawy	398	Leczenie alergii pokarmowej	407
Postępowanie	398	Leczenie dietetyczne w alergii na białka mleka krowiego	407
Otyłość u niemowląt karmionych piersią	399	Wprowadzanie pokarmów uzupełniających a ryzyko alergii	409
Definicja	399	Wskazania do suplementacji. Produkty zastępujące mleko kobiece	411
Przyczyny	399	<i>Beata Pawlus</i>	
Postępowanie	399	Wprowadzenie	411
Problemy alergiczne u niemowląt	401	Wskazania do suplementacji	411
<i>Agnieszka Krauze</i>		Suplementacja	412
Wprowadzenie	401	Podsumowanie	413
Epidemiologia	401		
Czynniki usposabiające do rozwoju alergii pokarmowej	401		
Etiopatogeneza	402		
Objawy kliniczne	402		